

ТМ	Г. XXXV	Бр. 2	Стр. 441-457	Ниш	април - јун	2011.
----	---------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 343.91-053.6:159.923.072 (497.11 Крушевац)

Оригинални научни рад

Примљено: 13. 10. 2010.

Јанко Међедовић

Институт за криминолошка и

социолошка истраживања

Београд

БАЗИЧНЕ ДИМЕНЗИЈЕ ЛИЧНОСТИ КАО ПРЕДИКТОРИ ПОНАШАЊА МАЛОЛЕТНИКА У ВАСПИТНО-ПОПРАВНОМ ДОМУ У КРУШЕВЦУ

Резиме

У овом раду смо испитивали да ли процена базичне структуре личности може да помогне у предикцији понашања делинквената у адолесцентском добу (N=54, просек узраста=18.65 година, SD=1.69), током боравка у Васпитно-поправном дому у Крушевцу. Као предиктори су коришћени *великих пет фактора личности* и *дезинтеграција*. Мере ових варијабли су добијене путем упитника самопроцене. Критеријумска понашања су мерена помоћу упитника на коме су понашање испитаника процењивали васпитачи који са њима раде. Факторска анализа овог упитника показала је да иза процена васпитача стоје три латентне димензије које су на основу њиховог садржаја именоване *иритабилност*, *промишљеност* и *манипулација*.

Након тога су извршене три анализе хијерархијске мултипле регресије са добијеним факторима као критеријумским варијаблама. Добијени налази истичу улогу фактора *сарадљивости* у објашњењу критеријумских понашања, али и улогу *неуротицизма* и *екстраверзије*. Модалитети *дезинтеграције* који доприносе предикцији су: *социјална анхедонија*, *соматоформна дисрегулација* и *генерална егзекутивна дисфункција*. У практичном смислу, потврђена је валидност и значај процене базичне структуре личности у раду са делинквентима.

Кључне речи: Великих пет, Дезинтеграција, делинквенција, предикција понашања у институцији

УВОД

Лексичка истраживања базичне структуре личности показала су да постоји (најмање) пет димензија личности које су у стању да обухватно опишу понашање (Goldberg 1993). Након консензуса многобројних аутора о постојању управо пет базичних димензија (Costa and McCrae 1985; McCrae and John 1992; Digman 1990; Goldberg 1990, по Кнежевић и сар. 2004) порастао је број емпиријских студија које се баве овако конципираном структуром личности. Утврђено је да модел карактерише велика општост, односно да су пет фактора личности у стању да предвиде различите врсте понашања (Raunonen and Ashton 2001).

Екстраверзија је фактор који конфигурира и у теоријама личности старијим од Великих пет. Тако га можемо срести у Јунговој чувеној типологији особа на екстраверте и интроверте (Jung 1984, по Смедеревац и Митровић 2006), налази се у Кателовој теорији личности са благо промењеним називом (ексвиа-инвиа), а вероватно је највише пажње истраживача добио у Ајзенковом трофакторском моделу (Eysenck 1992). Иако присутан у многим теоријским концепцијама, постоји широко слагање у вези његове садржине: екстраверзија регулише генерални активитет индивидуе, социјабилност, представља способност да се генеришу позитивне емоције и вероватно је повезан са системом који регулише дејство награде на организам (Lukas et al. 2000, по Ashton et al. 2002). *Неуротицизам* такође представља широку црту личности која се не везује само за лексичке студије. Ова црта генерише негативне емоције попут туге, усамљености, кривице, анксиозности, али и љутње (Ode et al. 2007). Такође се сматра да она представља предиспозицију за развијање неуротских поремећаја (Bienvenu et al. 2001). *Отвореност за искуство* (која се у неким моделима назива *култура* или *интелект*) представља фактор личности који омогућава уживање у продуктима културе, одговоран је за интелектуалну радозналост, а представља и спремност да се доживи широк опсег емоција (Proctor and Mc Cord 2009). *Сарадљивост* је димензија која омогућава добро функционисање у интерперсоналним односима. Обухвата особине личности као што су топлина и дружељубивост, просоцијалну мотивацију и способност да се избегну конфликти (Meier and Robinson 2004). Најзад, последњи фактор изолован у лексичким студијама личности назван је *Савесност*. Ова црта личности је поуздан предиктор успешности на послу и академског постигнућа, јер се базира на поштовању правила и реда, одговорности, поузданости, способности организације али и контроли импулса и одлагању поткрепљења (MacSaap et al. 2009).

Великих пет су показали доследне повезаности са различитим врстама понашања, на тај начин је и делимично валидиран њихов статус као компоненти базичне структуре личности. Један од бихеј-

виоралних модалитета који показује конзистентне повезаности са базичном структуром личности је криминално понашање. Милер и Лајнам су, у својој мета-студији, показали да фактори *сарадљивости* и *савесности* доследно предвиђају криминалитет. Ова два фактора су у негативној корелацији са криминалним понашањем и делинквенцијом (Miller and Lynam 2001). Ниска *сарадљивост* као детерминанта криминогеног понашања потврђена је и у адолесцентској популацији. У истраживању Ван Дамове и сарадника пронађене су значајне разлике код два фактора личности између групе делинквената и контролне групе који су чинили студенти колеџа. Делинквенти су поседовали значајно мање изражену *отвореност* и *сарадљивост* у односу на студенте. Након тога је у самој групи делинквената извршена анализа варијансе са циљем да се утврде фактори који дискриминишу рецидивисте од нероцидивиста. Рецидивисти су имали значајно више изражену црту *неуротицизма*, а значајно мање црту *сарадљивости*. Из овога закључујемо да је *сарадљивост* у стању не само да предвиди криминално понашање, већ и његову учестаност, односно број извршених кривичних дела (van Dam et al. 2007).

Сличне налазе пружа скорашња студија на малолетним делинквентима у којој је употребљен НЕО ПИ-Р, инструмент који поред основних фактора испитује и њихове појединачне аспекте (Le Corff i Toupin 2009). Поново су висок *неуротицизам* и ниска *сарадљивост* раздвајали делинквенте од неделинквената. Аспекти *неуротицизма* на којима су постојале значајне разлике су *хостилност*, *импулсивност* и *депресивност*, док су код *сарадљивости* у питању недостатак *поверења*, *искрености* и *попустљивости*. Такође, један аспект Екстраверзије је раздвајао ове две групе: *тражење узбуђења*. Он је у већој мери био изражен код делинквената.

У испитивању у осуђеничкој популацији (Trninić et al. 2008) показано је да *сарадљивост*, *савесност* и *емоционална стабилност* (црта операционализована као негативан пол димензије *неуротицизма*) негативно корелирају са цртама агресивности. *Емоционална стабилност* се у регресионој анализи показала као најбољи предиктор агресивности.

Прецизније, односе између фактора *великих пет* и различитих форми агресивности налазимо и у истраживању Мартина и сарадника (Martin et al. 2000). Аутори су извршили експлоративну факторску анализу како би дефинисали латентну структуру агресивности као понашајне диспозиције. Добијена су три фактора која глобално одговарају когнитивном, емоционалном и понашајном аспекту феномена агресивности. Емоционална агресивност је показала најинтензивније повезаности са фактором *неуротицизма* ($r=.58$), бихејвиорална агресивност негативно корелира са *сарадљивошћу* ($r=-.58$), док когнитивна агресивност, названа *цинична когниција*, остварује повезаности са

оба ова фактора личности које су нешто нижег интензитета ($r = .37$ за *неуротицизам* и $r = -.41$ за *сарадљивост*).

Налази добијени у истраживању вршеном у нашој земљи потврђују ове податке, али их допуњавају улогама *екстраверзије* и *отворености*. Наиме, у истраживању које су спровеле Митровић и Смедеревац извршена је каноничка корелациона анализа модалитета агресивности (*хостилност, физичка агресивност, вербална агресивност, сумњичавост*) и *великих пет*. Изолована су три каноничка фактора следеће садржине: први фактор чини *хостилност* из простора агресивности, са којом у највећој мери корелира *неуротицизам*; други фактор представљају *вербална агресивност* са једне и *екстраверзија* са друге стране (праћена *отвореношћу*); и трећи фактор чини корелација између *физичке агресивности* и ниске *сарадљивости* (Митровић и Смедеревац 2005).

Иако је постигнут значајан консензус који се тиче постојања *великих пет*, многи аутори (Andersen 2000; Ashton et al. 2004; Saucier 2009) су поставили питање да ли се простор базичне структуре састоји само од ових фактора, односно, да ли се у њему налазе још неке димензије које нису описане помоћу *великих пет*, а несводиве су на њих.

Једно од ових питања тиче се димензије која би била одговорна за про-психотична понашања, односно фактора који је Ханс Ајзенк назвао психотицизам (Eysenck 1992). Сам Ајзенк је сматрао да ова димензија лежи на негативном полу фактора *сарадљивост и савесност*, али истраживачи у оквиру модела *великих пет* не прихватају ову могућност (Costa and McCrae 1995).

Како би одгонетнули статус ове димензије, Кнежевић и сарадници су извршили велико истраживање у коме је учествовало 2193 испитаника. Испитаници су попунили инструменте самопроцене, који су се састојали од 26 различитих упитника про-психотичних искустава (Кнежевић et al. 2005). Експлоративном факторском анализом добијено је да иза одговора испитаника на овим скалама лежи десет латентних димензија, које су идентификоване као: *генерална егзекутивна дисфункција, перцептуалне дисторзије, повишена свесност, депресија, параноја, манија, социјална анхедонија, заравњени афекат, соматоформна дисрегулација и магијско мишљење*. Све добијене црте снажно конвергирају ка једној глобалној димензији коју су аутори назвали *дезинтеграција* и која је одговорна, како за дисфункције у људском понашању, тако и за одређене креативне капацитете особе.

У прилог оваквом концепту *дезинтеграције*, могу се интерпретирати резултати истраживања више аутора. У факторској анализи коју је извршио Андерсен показује се да поремећаји личности граде фактор независтан од *великих пет* (Andersen 2000). Када су у питању

дисоцијативна искуства, добијају се слични подаци: иако су овакви доживљаји у позитивној корелацији са *неуротицизмом*, они конституишу димензију која се налази ван простора описаног помоћу пет фактора личности (Kwaril et al. 2002). Са друге стране, потврду о димензионалној природи психотичних феномена пружа студија Бредберија и сарадника. Они су испитаницима који припадају неклиничкој популацији задали упитнике који испитују следеће доживљаје: халуцинације; ирационална мишљења; транслиминалност,¹ шизотипалне црте; осећај кохерентности; паранормална и религиозна веровања и дисоцијативна искуства. Резултати су показали да сви ови доживљаји, не само да постоје у генералној популацији, већ и да значајно позитивно корелирају између себе (Bradbury et al. 2009). Факторска анализа ових скала показала је постојање две компоненте које су аутори назвали *аномална искуства* (која објашњава 50.23% укупне варијансе) и *трансперсонална искуства* (чине је одговори на скалама које мере религиозна доживљаја и објашњава 15.18% укупне варијансе). Прва од ових компоненти одговарала би конструкту који су Кнежевић и сарадници назвали *дезинтеграцијом*.

МЕТОД

Предмет истраживања

Предмет овог истраживања је испитивање способности модела дефинисаног помоћу *великих пет* фактора личности и Дезинтеграције, у предвиђању понашања малолетника који бораве у Васпитно-поправном дому. Понашања, која смо узели у обзир, односе се на прилагођавање малолетника на услове у установи. Даље, ако је такав предикциони модел значајан, хтели смо да прецизирамо допринос пет фактора и допринос *дезинтеграције* у њему. Последњи од постављених циљева истраживања представља идентификовање оних модалитета *дезинтеграције* који доприносе објашњавању понашања испитаника.

Узорак

У испитивању је учествовало 78 испитаника мушког пола, којима је изречена васпитно-поправна мера упућивања у Васпитно-поправни дом, од којих је 54 на адекватан начин испунило протоколе. Распон узраста испитаника се кретао од 15 до 22 године ($AS=18.65$;

¹ Доживљаји који обухватају магијску идеацију, мистичка искуства, абсорпцију, хиперестезију, манична и онирична искуства, као и склоност фантазији (Thalbourne and Maltby 2008)

$SD=1.696)^2$. Истраживање је извршено у Васпитно-поправном дому у Крушевцу. Упитник помоћу кога је процењивано њихово понашање у установи попунило је осам васпитача. Сваки васпитач је процењивао понашање оног малолетника у чијој се васпитној групи налази.

Инструменти

За испитивање базичне структуре личности користили смо инструмент БФИ (Big Five Inventory) који испитује пет базичних фактора личности: *екстраверзију*, *неуротицизам*, *отвореност за искуство*, *сарадљивост и савесност* (John et al. 2008). Упитник садржи 44 ставке Ликертовог типа са распоном одговора од 1 до 5. Бројеви означавају степен саглашавања испитаника са одређеном ставком и крећу се од "уопште се не слажем" до "потпуно се слажем". Поузданости скала овог инструмента се крећу од $\alpha=0.63$ до $\alpha=0.74$.

За испитивање *дезинтеграције* коришћен је инструмент ДЕЛТА 10 (Кнежевић et al. 2005). Поред генералног скорa на фактору, инструмент мери изражености десет модалитета ове димензије. То су: *генерална егзекутивна дисфункција* (дисрегулација пажње, планирања, меморије, емоционалних реакција итд.), *перцептуалне дисторзије* (деперсонализација и дереализација), *повишена свесност* (синестезија, респонзивност на естетске стимулусе), *депресивност* (израженост осећања туге, усамљености, самосажаљења итд.), *параноја* (сумњичавост, неповерење, параноидна озлојеђеност, идеје прогањања и доживљај завере), *манија* (повишено расположење, висок степен активности, екстремни оптимизам итд.), *социјална анхедонија* (стидљивост, преференција ка самоћи, недостатак потребе за склапањем пријатељства), *заравњени афекат* (емоционална индиферентност, утрнулост, афективна површност), *соматоформна дисрегулација* (сензорне и моторне конверзије, доживљај мењања унутрашњих органа, неосетљивост на бол и осећај утрнулости тела) и *магијско мишљење* (веровање у телепатију, нелогично мишљење, сујеверје итд.). Упитник садржи 82 ставке Ликертовог типа са распоном одговора од 1 до 5 који означавају степене саглашавања испитаника са ствакама у распону од "потпуно нетачно" до "потпуно тачно." Поузданости скала које мере модалитете *дезинтеграције* се крећу између $\alpha=0.81$ до $\alpha=0.89$, са изузетком *генералне егзекутивне дисфункције* ($\alpha=0.74$). Поузданост целе скале износи $\alpha=0.97$.

² Израз "малолетници" се најчешће користи када је у питању популација која је испитивана у овом раду, и из тог разлога он је и коришћен у тексту. Међутим, када се погледа старосни просек и распон у узорку, види се да међу испитаницима има и млађих пунолетних лица. Дакле, иако се у раду користи израз "малолетник", треба имати на уму тачан узраст испитаника.

Да би смо испитали критеријумско понашање конструисали смо упитник са тврдњама које описују функционисање малолетника у ВП дому. Он се састојао од осамнаест ставки и попуњавали су га васпитачи који раде са малолетницима за сваког испитаника посебно. Степен саглашавања је процењиван на петостепеној Ликертовој скали са распоном од "потпуно нетачно" до "потпуно тачно". Васпитачима је наглашено да се ставке односе на понашање испитаника које су *испољили* за време боравка у институцији. Ставке су углавном покривали неке од екстернализованих проблема у понашању (агресивност, бунтовништво, недостатак кооперативности).

Процедура испитивања и анализа података

Испитаници су попунили протоколе БФИ и ДЕЛТА 10. Испитивање је трајало око 45 минута. Њихови скорови су упарени са проценама које су извршили они васпитачи у чијој се васпитној групи испитаници налазе.

Најпре је извршена анализа главних компоненти на упитнику који су попуњавали васпитачи. Када су помоћу ње добијене латентне димензије, које се налазе иза појединачних ставки, конструисане су скале које мере ове факторе, тако што су у сваку скалу постављене ставке који засићују мерени фактор. Након тога је извршена провера метријских карактеристика овако добијених скала. На послетку, генерисана су три модела линеарне регресије са добијеним факторима као критеријумским и базичним димензијама личности као предикторским варијаблама.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Анализа главних компоненти

На мерама процене понашања у институцији, добијеним од стране васпитача, прво је извршена анализа главних компоненти. Она је указала на постојање три латентне димензије које објашњавају укупно 65.28% варијансе оригиналних ставки. Потом су фактори ротирани косоугано у промакс позицију, јер претпостављена структура фактора дозвољава њихову корелацију: они би требало да буду део једне понашајне димензије одговорне за адаптацију на услове у установи. Промакс ротација је дала најстабилнију факторску солуцију, са најмање секундарних засићења на компонентама, па је коришћена у даљим анализама. У Табели 1 приказана је матрица склопа добијених фактора.

Табела 1. Матрица склопа екстрахованих фактора
(*protax ротација*)

Упитничке ставке	Екстраховане компоненте		
	1	2	3
Вербално агресиван (псује, прети и сл.)	0.948		
Нервозан и узнемирен	0.940	0.325	
Импулсивно реагује	0.841		
Погоршање на нивоу понашања (на почетку инхибирано а сада откочено)	0.698		
Улаже напор да избегне невоље и да побољша свој статус	-0.679		
Поштује ауторитет	-0.559		
Побољшање на нивоу понашања (мирнији, боље се контролише и сл.)	-0.554	0.486	
Аутоагресиван (сечење подлактица и сл.)	-0.511	-0.961	
Интелектуално ефикасан		0.902	0.371
Дружељубив у односу на друге штићенике		0.805	
Учествује у васпитно-образовним програмима		0.628	
Побољшање на нивоу ставова и мишљења (вербално исказује просоцијалне ставове)		0.589	
Сарадљив у контакту са стручним радницима	0.339	0.559	
Понашао се добро за време одласка кући на викенд или другог дозвољеног допушта		0.528	
Подстиче или учествује у тучама		-0.421	
Тежи да буде доминантан у групи			0.977
Манипулише другима			0.855
Себичан, увек себе ставља на прво место			0.684

Највећа засићења на првом фактору имају ставке вербалне агресивности, импулсивности и узнемирености које прате дескриптори конкретних облика понашања у установи. Овај фактор назвали смо иритабилност, не у смислу иритантног деловања на друге особе, већ да би описали лаку "откоченост" агресивног понашања изазваног ниском толеранцијом на фрустрацију и слабом контролом импулса.

Други фактор описује успешну адаптацију малолетника на боравак у установи. Њега конституишу ставке које описују одсуство аутоагресивности, интелектуалну ефикасност, кооперативност и одсуство агресивности усмерене на друге малолетнике. На основу садржаја ајтема који га чине, овај фактор смо именовали *промишљеност*.

Из Табеле 1 се види да трећи фактор чине само три ајтема. Ајтеми који га чине описују себичност, тежњу за доминацијом и манипулацијом над другим особама. Због тога смо га назвали *манипулација*.

Метријске карактеристике скала које мере екстраховане факторе

Када су на овај начин добијене димензије процене од стране васпитача, приступило се рачунању метријских карактеристика ска-

ла које мере ове факторе. За то је послужио програм РТТ10Г (Кнежевић и Момировић 1996). У следећој Табели приказане су мерне карактеристике добијених скала.

Табела 2. Метријске карактеристике скала које мере екстраховане факторе

	α	β_6	PSI 1	H 2
иритабилност	0.9129	0.9190	0.9849	0.9201
промишљеност	0.8669	0.8808	0.9432	0.8438
манипулација	0.7473	0.6752	0.7974	0.8797

Ознаке: α - Кромбахов коефицијент поузданости; β_6 - Момировићева доња граница поузданости; PSI 1- Кајсер, Мејер, Олкинова мера репрезентативности H 2- Момировићева мера хомогености

Евидентно је да сва три добијена фактора имају добре метријске карактеристике. Чак и трећа изолована компонента поседује задовољавајући ниво поузданости ($\alpha = 0.75$), с обзиром на мали број ставки.

Особине модела

У Табели 3 су приказане опште особине сва три предикторска модела конструисана у хијерархијској линеарној регресији. У кораку 1 као предиктори су уведени *великих пет* фактора личности, а у кораку 2 модалитети *дезинтеграције*. Дакле, у другом кораку су приказани подаци који се тичу промена у количини објашњене варијансе као и значајности промене Φ количника која настаје увођењем модалитета *дезинтеграције* у предикторски скуп.

Табела 3. Особине модела у првом и другом кораку регресије

Критеријум	Модел	R	R ²	Промена R ²	Промена F	Значајност промене F
иритабилност	Корак 1	0.511	0.261	0.261	3.039	0.020
	Корак 2	0.742	0.551	0.290	2.128	0.050
манипулација	Корак 1	0.385	0.148	0.148	1.494	0.212
	Корак 2	0.713	0.508	0.360	2.411	0.028
промишљеност	Корак 1	0.474	0.224	0.224	2.488	0.046
	Корак 2	0.597	0.356	0.132	0.676	0.738

Како видимо из Табеле 3, када је *иритабилност* критеријумска варијабла, модел генерисан у првом кораку је значајан на нивоу $p < 0.05$. Инкремент у објашњеној варијанси када се уведу модалитети *дезинтеграције* износи 0.29, а промена Φ количника је тачно на нивоу статистичке значајности од $p = 0.05$. Код предикције *манипулације*, модел сачињен од *великих пет* није статистички значајан ($p > 0.05$).

Инкремент који настаје на другом кораку је 0.36 а промена Φ количника је значајна на нивоу $p < 0.05$. Модел са фактором *промишљености* као критеријумом је статистички значајан само на првом кораку. Пораст у објашњеној варијанси који настаје увођењем модалитета *дезинтеграције* износи 0.132, а промена Φ количника није значајна на нивоу $p < 0.05$.

Линеарна регресија

Како су критеријумске варијабле интервалног типа и расподељују се нормално на испитиваном узорку, у анализирању њиховог односа са предикторима одлучили смо се за хијерархијску линеарну регресију. Користили смо процедуру из два корака. У првом су уведени *великих пет* као предиктори, а у другом модалитети *дезинтеграције*. Резултати добијени у регресионим моделима биће приказани у Табелама 4, 5 и 6.

Табела 4. Регресиони модел са фактором иритабилности као критеријумом

Критеријум: ИРИТАБИЛНОСТ	Нестандардизовани коэффициенти		Стандардизовани коэффициенти		
	В	Стд.Грешка	β	t	p
корак 1					
НЕУРОТИЦИЗАМ	0.320	0.168	0.268	1.911	0.063
ЕКСТРАВЕРЗИЈА	0.430	0.196	0.337	2.199	0.033
ОТВОРЕНОСТ	-0.411	0.222	-0.293	-1.849	0.071
САРАДЉИВОСТ	-0.086	0.183	-0.075	-0.468	0.642
САВЕСНОСТ	-0.140	0.205	-0.105	-0.682	0.499
корак 2					
НЕУРОТИЦИЗАМ	0.489	0.182	0.409	2.693	0.011
ЕКСТРАВЕРЗИЈА	0.108	0.271	0.085	0.4	0.692
ОТВОРЕНОСТ	-0.086	0.238	-0.061	-0.361	0.721
САРАДЉИВОСТ	-0.264	0.206	-0.23	-1.279	0.210
САВЕСНОСТ	-0.232	0.232	-0.174	-1.003	0.323
генерална егзекутивна дисфункција	-0.327	0.157	-0.338	-2.089	0.045
перцептуалне дисторзије	-0.16	0.218	-0.18	-0.735	0.467
параноичност	-0.137	0.199	-0.137	-0.686	0.498
депресивност	-0.007	0.166	-0.008	-0.039	0.969
заравњени афекат	-0.062	0.169	-0.078	-0.366	0.717
соматоформна дисрегулација	0.308	0.239	0.305	1.29	0.206
повишена свесност	-0.196	0.163	-0.229	-1.207	0.236
магијско мишљење	0.078	0.212	0.084	0.369	0.714
маничност	0.280	0.236	0.229	1.183	0.245
социјална анхедонија	-0.490	0.236	-0.480	-2.076	0.046

Из Табеле 4 можемо видети да је статистички значајан предиктор у првом кораку *екстраверзија*. Међутим, у другом кораку анализе *неуротицизам* постаје статистички значајан предиктор уместо *екстраверзије*, а од модалитета *дезинтеграције* то су *генерална егзекутивна дисфункција* и *социјална анхедонија*. Сви предиктори су значајни на нивоу $p < 0.05$. Модели генерисани на оба корака су значајни на нивоу $p < 0.05$.

Табела 5. Регресиони модел са фактором манипулације као критеријумом

Критеријум: МАНИПУЛАЦИЈА	Нестандардизовани коэффициенти		Стандардизовани коэффициенти		
	B	Стд.Грешка	β	t	p
корак 1.					
НЕУРОТИЦИЗАМ	-0.171	0.166	-0.155	-1.03	0.309
ЕКСТРАВЕРЗИЈА	0.052	0.193	0.044	0.267	0.791
ОТВОРЕНОСТ	-0.011	0.22	-0.008	-0.049	0.961
САРАДЉИВОСТ	-0.384	0.181	-0.363	-2.124	0.039
САВЕСНОСТ	-0.095	0.203	-0.077	-0.466	0.644
корак 2.					
НЕУРОТИЦИЗАМ	-0.066	0.175	-0.06	-0.378	0.708
ЕКСТРАВЕРЗИЈА	-0.402	0.261	-0.342	-1.54	0.133
ОТВОРЕНОСТ	0.358	0.229	0.277	1.56	0.128
САРАДЉИВОСТ	-0.545	0.199	-0.516	-2.74	0.010
САВЕСНОСТ	-0.038	0.223	-0.031	-0.17	0.866
генерална егзекутивна дисфункција	-0.118	0.151	-0.132	-0.779	0.441
перцептуалне дисторзије	-0.318	0.21	-0.388	-1.51	0.141
параноичност	-0.128	0.192	-0.139	-0.665	0.510
депресивност	0.033	0.16	0.043	0.204	0.840
заравњени афекат	-0.013	0.163	-0.017	-0.077	0.939
соматоформна дисрегулација	0.582	0.230	0.625	2.528	0.016
повишена свесност	-0.220	0.157	-0.279	-1.406	0.169
магијско мишљење	-0.131	0.205	-0.152	-0.639	0.527
маничност	0.452	0.228	0.402	1.982	0.056
социјална анхедонија	-0.512	0.228	-0.544	-2.248	0.031

У предикторском скупу генерисаном на првом кораку регресије *сарадљивост* значајно предидија варирање критеријума на нивоу $p < 0.05$. У другом кораку *сарадљивост* је поново значајан предиктор, а из простора *дезинтеграције* то су *соматоформна дисрегулација* и *социјална анхедонија*. Сви предиктори су значајни на нивоу $p < 0.05$. Модел конструисан на првом кораку није статистички значајан, за разлику од другог који је значајан на нивоу $p < 0.05$.

Табела 6. Регресиони модел са фактором промишљености као критеријумом

Критеријум: ПРОМИШЉЕНОСТ	Нестандардизовани коэффициенти		Стандардизовани коэффициенти		
	B	Стд.Грешка	β	t	p
НЕУРОТИЦИЗАМ	-0.046	0.153	-0.043	-0.302	0.764
ЕКСТРАВЕРЗИЈА	-0.278	0.176	-0.240	-1.576	0.122
ОТВОРЕНОСТ	0.245	0.193	0.202	1.270	0.211
САРАДЉИВОСТ	0.344	0.165	0.327	2.093	0.042
САВЕСНОСТ	0.124	0.181	0.102	0.684	0.498
ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА	-0.385	0.200	-0.296	1.926	0.061

Када је као критеријум у регресионој анализи постављен фактор *промишљености*, модел добијен у другом кораку није био статистички значајан, нити је иједан од модалитета *дезинтеграције* значајно предвиђао варирање критеријума. Како модалитети *дезинтеграције* нису допринели разумевању критеријумског понашања, одлучили смо се да прикажемо само модел који је формиран од *великих пет* и генералног фактора *дезинтеграције* а који је приказан у Табели 6 (модел је значајан на нивоу $p < 0.05$). Можемо приметити да је у овако конципираном моделу, *сарадљивост* једини предиктор значајан на нивоу $p < 0.05$.

ДИСКУСИЈА

Великих пет као предиктори понашања у институцији

Модел базичне структуре личности сачињен од *великих пет* лексичких фактора показао се као валидан у предикцији понашања малолетника у ВП дому. У два од три генерисана модела линеарне регресије предикторски скуп сачињен од ових варијабли је био статистички значајан на нивоу од $p < 0.05$ (Табела 3). Чак и у ситуацији када сам модел није био статистички значајан (критеријумска варијабли *манипулација*), *сарадљивост* је била предиктор са нивоом значајности од $p < 0.05$.

Налази о улози фактора *сарадљивости* и *неуротицизма* када је у питању адаптација малолетника на услове у ВП дому је у сагласности са подацима о разликама у базичној структури личности између делинквената и неделинквената (Le Corff i Tourin 2009), као и рецидивиста и нерацидивиста (van Dam et al. 2007). Ниска *сарадљивост* и висок *неуротицизам* спречавају успешно прилагођавање штићеника: можемо рећи да овде постоји конгруентност између мера добијених од испитаника и оних које су дали њихови васпитачи.

Допринос *неуротицизма* (Табела бр. 4) се огледа у предикцији дисфункционалног и маладаптивног понашања у установи описано фактором *иритабилности*. Неуротицизам је у БФИ-у представљен помоћу фацета *анксиозности* и *депресивности* (Soto and John 2009). Како експресија анксиозности поседује високо засићење на фактору *иритабилности* (Табела 1.), закључујемо да је у нашем истраживању је дошло до конгруентности самопроцена и процена од стране васпитача када је реч понашању које поседује елементе анксиозности. Конкретни облици понашања у установи које предвиђа *неуротицизам* су пре свега вербална агресивност и непоштовање ауторитета (Табела 1.), вероватно настали из ниске толеранције на фрустрацију која се сматра једним од извора неуротичне агресивности (Costa and McCrae 1995a). *Неуротицизам* постаје значајан предиктор тек увођењем *дезинтеграције* иако је и у првом моделу имао висок удео у предикторском скупу ($\beta=.268$, $r=0.063$). Међутим, у првом кораку модела статистички значајан предиктор понашања је једино *екстраверзија* (Табела 4). Пошто на фактору *иритабилности* највеће засићење има ајтем који описује вербалну агресивност, овај податак можемо сматрати потврдом ранијих налаза о повезаности *екстраверзије* и вербално модулираног агресивног понашања (Митровић и Смедеревац 2005). Улога екстраверзије у предикцији иритабилности може се објаснити и корелацијама овог фактора личности са екстернализованим проблемима у понашању (John et al. 1994).

Још једна димензија из модела *великих пет* која значајно предвиђа понашање испитаника је *сарадљивост*. Ниска *сарадљивост* предвиђа себична, манипулативна понашања и доминацију међу вршњацима описану фактором *манипулације* (Табела 5). Како се фактор *сарадљивост* из БФИ инвентара заснива на особинама *попустљивости* и *алтруизма* (Soto and John 2009), можемо претпоставити да су обе ове особине негативно повезане са фактором *манипулације*.

Висока *сарадљивост* предвиђа адаптивна понашања у установи описана фактором *промишљености* (Табела 6.). Израженост ове црте личности код испитаника очито омогућује добар однос са другим малолетницима и стручним радницима, али и поспешује образовне активности. Ови подаци су у складу са налазима о позитивној корелацији *сарадљивости* са манипулативним доменима интелектуалног постигнућа на млађим узрастима (Harris et al. 2007), и dobrim вербалним способностима на каснијим узрастима (Farsides and Woodfield 2003).

Допринос дезинтеграције предикцији

Резултати овог истраживања показују да *дезинтеграција* у великој мери доприноси разумевању критеријумског понашања, барем када су у питању фактори *иритабилности* и *манипулације*. Овакав

закључак поткрепљују подаци изложени у Табели бр. 3: увођење модалитета *дезинтеграције* при предикцији *иритабилности* повећава проценат објашњене варијансе за 29% а значајност промене Φ количника је тачно на нивоу од $p=0.05$. Код фактора Манипулације допринос модалитета *дезинтеграције* је још више изражена: објашњена варијанса се повећава за 36% а промена Φ количника је на нивоу $p<0.05$. У оба ова модела аспекти *дезинтеграције* обајашњавају већи део критеријумског понашања у односу на факторе из модела *великих пет*. Једино при предикцији понашања описаног фактором *промишљености*, *дезинтеграција* нема значајну улогу (мада она у великој мери учествује у предикторском скупу, и то са негативним бета пондером, како је приказано у Табели 6: $\beta=-0.296$).

Идентификација појединих модалитета ове димензије који доприносе предикцији показала је да ниско изражена *социјална анхедонија* доприноси објашњењу *иритабилности* (Табела 4.) и *манипулације* (Табела 5). Интерпретација овог налаза гласила би да особе које имају проблема у адаптацији не манифестују повлачење из спољашње средине, стидљивост и усамљеност већ су активни у социјалним интеракцијама. Још један предиктор који доприноси разумевању понашања испитаника је *соматоформна дисрегулација*. Она је значајан предиктор *манипулације*, као што се види из Табеле 4. Овај модалитет *дезинтеграције* упућује на постојање тежих психотичних манифестација попут дисрупције телесног интегритета. Добијени налаз је у сагласности са подацима који говоре да су диференцијално-дијагностички симптоми психотичних поремећаја позитивно асоцирани са насиљем и агресивношћу (Douglas et al. 2009).

Међутим, неки добијени подаци нису сагласни са налазима добијеним у ранијим истраживањима. У питању је негативан утицај *генералне егзекутивне дисфункције* на фактор *иритабилност* приказан у Табели 3. Овај податак сугерише да особе које испољавају бунтовничко, агресивно понашање које се погоршава са временом проведеним у институцији, поседују високу интегрисаност и функционалност егзекутивних операција. Међутим, постоје налази да су лоши егзекутивни капацитети повезани са продукцијом перзистентног криминогеног понашања код адолесцената (Moffit et al. 1994). Штавише, у мета-аналитичкој студији Моргана и Лиленфилда добијено је да је ефекат лошег егзекутивног функционисања на емитовање антисоцијалног понашања у рангу средњег или високог (испитаници који испољавају антисоцијално понашање постижу нижи скор на тестовима егзекутивних функција за 0.62 СД у односу на контролну групу: Morgan and Lilienfeld 2000). Овакве инконзистентности упућују на то да су за прецизирање утицаја модалитета *дезинтеграције* на понашање малолетника у институцији потребна даља испитивања, која би потврдила и продубила ове налазе.

ЗАКЉУЧАК

Модел базичне структуре описан помоћу *великих пет* фактора личности у стању је да допринесе предикцији понашања малолетника који се налазе на институционалном издржавању васпитно-поправне мере. Пре свега, димензија *сарадљивости* а затим *неуротицизам* и *екстраверзија* значајно доприносе разумевању критеријумског понашања. Модалитети *дезинтеграције* такође у великој мери омогућују предвиђање адаптације испитаника на живот у установи. Поред теоријских импликација, ови налази сугеришу практичарима који раде са делинквентима, да су инвентари БФИ и ДЕЛТА10 валидни инструменти за предвиђање понашања малолетника. Како се у домаћој стручној пракси још увек фреквентно користе инструменти који имају слабу теоријску и метријску заснованост, сматрамо да ће употреба ових скала и концепата на којима су засноване, унапредити дијагностичку процену у раду са овом популацијом.

ЛИТЕРАТУРА

- Andresen, Burghard. 2000. Six basic dimensions of personality and a seventh factor of generalized dysfunctional personality: A diathesis system covering all personality disorders. *Neuropsychobiology* 41: 5–23.
- Ashton, Michael C., Lee Kibeom, and Lewis R. Goldberg. 2004. A hierarchical analysis of 1,710 English personality-descriptive adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology* 87: 707–21.
- Ashton, Michael C., Lee Kibeom and Sampo V. Paunonen. 2002. What is the central feature of extraversion? Social attention versus reward sensitivity. *Journal of Personality and Social Psychology* 83: 245–51.
- Bienvenu, Joseph O., Clayton Brown, Jack F. Samuels, Kung-Yee Liang, Paul T. Costa, William W. Eaton and Gerald Nestadt. 2001. Normal personality traits and comorbidity among phobic, panic and major depressive disorders. *Psychiatry Research* 102: 73–85.
- Bradbury, David A., John Stirling, John Cavill and Andrew Parker. 2009. Psychosis-like experiences in the general population: An exploratory factor analysis. *Personality and Individual Differences* 46 (7): 729–34.
- Costa, Paul T. Jr. and Robert R. McCrae. 1995. Primary traits of Eysenck's P-E-N system: Three- and five-factor solutions. *Journal of Personality and Social Psychology* 69: 308–17.
- Costa, Paul T., and Robert R. McCrae. 1995a. Domains and facets: Hierarchical personality assessment using the revised NEO personality inventory. *Journal of Personality Assessment* 64: 21–50.
- Douglas, Kevin S., Laura S. Guy and Stephen D. Hart. 2009. Psychosis as a risk factor for violence to others: A meta-analysis. *Psychological Bulletin* 135: 679–706.
- Eysenck, Hans J. 1992. The definition and measurement of psychoticism. *Personality and Individual Differences* 13: 757–85.
- Farsides, Tom and Ruth Woodfield. 2003. Individual differences and undergraduate academic success: The roles of personality, intelligence, and application. *Personality and Individual Differences* 34: 1225–243.
- Goldberg, Lewis R. 1993. The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist* 48: 26–34.

- Harris, Julie Aitken, Philip A. Vernon and Kerry L. Jang. 2007. Rated personality and measured intelligence in young twin children. *Personality and Individual Differences* 42: 75–86.
- John, Oliver P., Laura P. Naumann and Christopher J. Soto. 2008. Paradigm shift to the integrative Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In *Handbook of personality: Theory and research (3rd ed.)*, edited by John P. Oliver, Robins W. Richard and Pervin A. Lawrence. New York: Guilford press.
- John, Oliver P., Avshalom Caspi, Richard W. Robins, Terrie E. Moffitt and Magda Stouthamer-Loeber. 1994. The "Little five": Exploring the nomological network of the five-factor model of personality in adolescent boys. *Child Development* 65: 160–78.
- Кнежевић, Горан, Тамара Џамоња-Игњатовић и Драгана Ђурић-Јочић. 2004. *Петофакторски модел личности*. Београд: Центар за примењену психологију.
- Кнежевић, Горан и Константин Момировић. 1996. РТТ9Г и РТТ10Г – програми за анализу метријских карактеристика композитних тестова. У *Проблеми мерења у психологији (примена рачунара)*, уредник Петар Костић. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Кнежевић, Goran, Goran Орачић, Vesna Kutlešić and Danka Savić. 2005. Preserving psychoticism as a basic personality trait: A proposed reconceptualization. 113th Annual convention. American psychological association, August 18-21, Washington. Book of abstracts, p. 176 .
- Kwapil, Thomas R., Michael J. Wrobel and Cameron A. Pope. 2002. The five-factor personality structure of dissociative experiences. *Personality and Individual Differences* 32: 431–43.
- Le Corff, Yann and Jean Toupin. 2009. Comparing persistent juvenile delinquents and normative peers with the Five-factor model of personality. *Journal of Research in Personality* 43: 1105–108.
- MacCann, Carolyn, Angela Lee Duckworth and Richard D. Roberts. 2009. Empirical identification of the major facets of conscientiousness. *Learning and Individual Differences* 19: 451–58.
- Martin, Rene, David Watson and Choi K. Wan. 2000. A three factor model of trait anger: Dimensions of affect, behavior and cognition. *Journal of Personality* 68: 869–97.
- Meier, Brian P. and Michael D. Robinson. 2004. Does quick to blame mean quick to anger? The role of agreeableness in dissociating blame and anger. *Personality and Social Psychology Bulletin* 30: 856–67.
- Митровић, Душанка и Снежана Смедеревац. 2005. Релације између агресивности и димензија личности модела „Пет великих“. *Педагошка стварност* 51: 456–71.
- Miller, Joshua D. and Donald Lynam. 2001. Structural models of personality and their relation to antisocial behavior: a meta-analytic review. *Criminology* 39: 765–98.
- Moffitt, Terrie E., Donald R. Lynam and Phil A. Silva. 1994. Neuropsychological tests predicting persistent male delinquency. *Criminology* 32: 277–300.
- Morgan, Alex B. and Scott O. Lilienfeld. 2000. A meta-analytic review of the relation between antisocial behavior and neuropsychological measures of executive function. *Clinical Psychology Review* 20: 113–36.
- Ode, Scott, Michael D. Robinson and Benjamin M. Wilkowski. 2007. Can one's temper be cooled? A role for agreeableness in moderating neuroticism's influence on anger and aggression. *Journal of Research in Personality* 42: 295–311.
- Paunonen, Sampo V. and Michael C. Ashton. 2001. Big Five factors and facets and the prediction of behavior. *Journal of Personality and Social Psychology* 81: 524–39.

- Proctor, Steven L. and David M. McCord. 2009. Correlates of the openness to experience domain. *Individual Differences Research* 7: 222–27.
- Saucier, Gerard. 2009. Recurrent personality dimensions in inclusive lexical studies: Indications for a Big six structure. *Journal of Personality* 77: 1577–614.
- Смедеревац, Снежана и Душанка Митровић. 2006. *Личност, методи и модели*. Београд: Центар за примењену психологију.
- Soto, Christopher J. and Oliver P. John. 2009. Ten facet scales for the Big five inventory: Convergence with NEO PI-R facets, self-peer agreement, and discriminant validity. *Journal of Research in Personality* 43: 84–90.
- Thalbourne, Michael and John Maltby. 2008. Transliminality, thin boundaries, unusual experiences and temporal lobe lability. *Personality and Individual Differences* 44: 1617–623.
- Trninić, Viktorija, Maximilijana Barančić and Mirjana Nazor. 2008. The Five factor model of personality and aggressiveness in prisoners and athletes. *Kinesiology* 40: 170–81.
- van Dam, Coleta, Jan M. A. M. Janssens and Eric E. J. De Bruyn. 2005. PEN, Big Five, juvenile delinquency and criminal recidivism. *Personality and Individual Differences* 39: 7–19.

Janko Mededović, Beograd

BASIC PERSONALITY DIMENSIONS AS PREDICTORS OF JUVENILES' BEHAVIOR IN THE CORRECTIONAL HOME IN KRUSEVAC

Summary

In this paper we have tried to find out whether the assessment of basic personality structure can help to predict adolescent delinquents' (N=54, average age=18.65 years, SD=1.69) behavior during their time at a reformatory. The research was conducted in the Reformatory in Kruševac. Big Five factors of personality and Disintegration were used as predictors. Criterion behaviors were measured by questionnaire which explored behavior of Reformatory protégés described by educators who work with them. Factor analysis of this questionnaire revealed three latent dimensions that explain 65.28% of original items variance. According to their content they were named Irritability, Forethought and Manipulation.

After that, three hierarchical multiple regression analyses were done, with the obtained factors as criterion variables. The results emphasize the role of Agreeableness factor in explanation of criterion behavior, as well as the role of Neuroticism and Extraversion. Modalities of Disintegration which contribute to prediction are: Social Anhedonia, Somatoform Disregulation and General executive dysfunction. In a practical sense, the validity and the significance of basic personality structure assessment in working with delinquents were confirmed.

Key Words: Big Five, Disintegration, delinquency, prediction of behavior in institution.